**HALK HEKİMLİĞİNDE TAŞ VE AĞAÇ KÜLTÜ: ELAZIĞ İLİ BASKİL İLÇESİ
ÖRNEĞİ****Recep TEK*****Nuhile SARIAYDIN******Öz**

İnsanoğlunun sahip olduğu animist ve dinamist dünya görüşü, onun çevresinde gördüğü nesneleri canlı olarak algılamasına ve bu çerçevede her şeyin bir ruhu olduğuna inanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ilkel insan, çevresinde gördüğü birtakım nesnelerin, sahip olduğu bazı özellikler nedeniyle, bir güç ve kudret taşıdığına inanmış ve onları, Tanrısal gücü taşıyan, insanoğlunun Tanrı ile irtibatını sağlayan kutsal varlıklar ya da nesneler olarak değerlendirmiştir. Kült olarak adlandırılan bu varlık ve nesneler içerisinde taş ve ağaçlar ise önemli bir yer tutmuştur. Taş ve ağacın bir kült olarak kabul edilip kutsal sayılmasında, sahip oldukları fiziksel özelliklerin etkili olduğu söylenebilir. Taşlar, en eski dönemlerden itibaren sertliği, sağlamlığı, dayanıklılığı, ebediliği gibi özellikleriyle insanoğlunun dikkatini çekmiş, dolayısıyla taşların gizli ve sihirli bir güce sahip olduğuna inanılmıştır. Bu hususiyetler, taşların pek çok kültür ve inanışta Tanrısal bir varlık olarak görülmesinde ve kutsanmasında etkili olmuştur. Ağacın maddi varlığı ve yapısıyla ilgili iyi bir gözlemci olan insanoğlu, onun yaşam serüveni ile kendisi arasında gördüğü benzerlik ağacın kutsal sayılmasında etkili olmuştur. İslamiyet öncesi Türk toplum yaşamının şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde önemli bir yere ve işleve sahip olan kült inanışı, İslamiyet'ten sonra da mevcut dini yapıya uyum sağlayarak çeşitli biçimlerde yaşamaya devam etmiştir. Bu bağlamda Tanrısal gücü ve kudreti taşıyan bu unsurlar, sahip oldukları kutsallık nedeniyle hem İslamiyet'ten önce hem de İslamiyet'ten sonra halk hekimleri tarafından çeşitli rahatsızlıkların tedavisinde bir şifa aracı olarak da kullanılmıştır. Halk hekimleri, Tanrı kutunu taşıyan bu varlık ve nesnelerden yararlanarak hastalıkları sağıltmaya çalışmışlardır. Bu çalışmada, Elazığ İline bağlı Baskil İlçesinde tespit edilen halk hekimliği tedavi uygulamalarında taş ve ağaç kültürünün izleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca taş ve ağacın hastalık ya da rahatsızlıkların tedavisinde ne şekilde kullanıldığı da sahadan elde edilen bulgular bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: kült, halk hekimliği, taş, ağaç, Baskil.

**STONE AND TREE CULT IN PUBLIC MEDICINE: EXAMPLE AT BASKİL, THE
COUNTY OF ELAZIĞ****Abstract**

The animist and dynamist philosophy of life of human being caused to perceive that objects are around him/her are alive and to believe that all that everything has a spirit. In this regard, troglodyte beleived that some objects appeared around him has a power and might depending on their certain properties, and evaluated them as divine power and holy existences or objects which supply a contact between human being and God. Trees and Stones had an important role in these existences or objects which were called as cult. In the acceptance of tree and stone as a cult and consideration them as

* Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi. tekrecep@hotmail.com

** Yüksek Lisans Öğrencisi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Bölümü.

holy, it can be said that their physical properties has a role. Stones took attentions of human beings since earliest era beacuse of their hardness, solidity, durability, eternity, hence it is believed that Stones has hidden and magic power. These features were effective in acceptanece of stone as divine existence and it its blessing. Human being who is an excellent observator for material existence and structire of tree blessed the trees by comparing its life adventure and him/herself. The cult belief which has a important role and function in the occurence and orientation of Turkish society before islam has survived different aspects after Islam by adapting to existing Islamic structure. In this regard, the elements which has divine power and might were used by society doctors as healing tool for treatment of different diseases both before islam and after islam. The society doctors tried to terat the diseases by utilizing from these elements which have God cult.

In this study, we will focus on the tree and stone cults for treatment of society doctor appeared in Elazığ province bağlı Baskil town. Moreover, use variety of tree and stone in the treatment of disease and discomfort will be evaluated in te context of discoveries whic were obtained from the field.

Keywords: Culte, Folk Medicine, Stone, Tree, Baskil

Giriş

Fransızca “culte” sözcüğünden gelen kült kavramı, “1. Tapma, tapınma, 2. Din, 3. Dinî tören, ibadet, ayin.” (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 1282), “Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış.” (Örnek, 1971: 147) şeklinde açıklanmıştır. Her ne kadar kelime anlamı “tapma” veya “tapınış” olarak açıklanmaya çalışılsa da Türklerin inanç sisteminde hiçbir zaman bir kült tapma söz konusu olmamıştır. Kültler, toplumun inanç ve ibadetlerinin dışındaki uygulamalar olarak görülmüş ve folklorik unsurlar içermiştir. Zira kültün oluşmasını sağlayan varlığın, toplumun inanç sistemi içerisinde yoğrulması ise bir gerekliliktir. Dolayısıyla her inanış bir kült olmamakla birlikte inanışa sebep olan varlığın kült olması içinse kült konu olabilecek bir nesne veya şahsın varlığı, bu nesne ya da şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceğine dair inanç ve buna bağlı olarak zararı uzaklaştıracak ve faydayı sağlayacak ziyaretler, adaklar, kurbanlar vb. uygulamaların varlığı (Ocak, 1983: 70) şeklinde sıralanan üç şartın bir arada bulunmasının zaruri olduğu ifade edilmektedir.

Türkler, kült olarak gördükleri varlıkların gizli güçlere sahip olduğuna inanmış ve bunlara saygı duymuşlardır (Tek, 2018: 18). Kültlere duyulan bu saygı zamanla onları kutsallaştırmış ve inanç sistemi içerisinde yer almasını sağlamıştır. Bu çerçevede İslamiyet’ten önce Türklerin yaşamında Gök Tanrı kültü, atalar kültü ve tabiat kültlerinden oluşan üçlü bir inanç sistemi hâkim olmuştur. (Ocak, 1983: 25).

Yeryüzünün oluşumundan bugüne tabiat, insanoğlunun gerek hayata dair her şeyi sorgulama isteği gerekse de etrafındaki nesnelere anlam yüklemesiyle sosyal hayatın merkezinde olmuştur. Türklerde “anasır-ı erbaa” olarak adlandırılan tabiat varlıklarından ateş, hava, su ve toprak, evrenin özü olarak düşünülmüş ve bazen bu dört unsur, ağaç, ateş, su ve toprak olarak da yer almıştır (Ocak, 2002: 239). Tabiat unsurları içerisinde yer alan bu nesneler, Türklerin bilinen en eski inancı olan Şamanizm’den günümüze kadar kutsal kabul edilmiş ve bir kült haline gelmiştir.

Pek çok kültürde karşımıza çıkan ve ilkel insan için kutsalın tezahür ettiği nesnelerden biri olan ağaç, yapısı itibarıyla bu dünyayla öteki dünya, cennet ile cehennem, yeraltı ile yerüstü arasında irtibat hâlinde olan ve bu özellikleriyle de insanla Tanrı arasında iletişimi sağlayan bir varlık (Ergun, 2004: 40) olarak telakki edilmiştir. Bu durum, ağacı kutsallaştırmış ve insanoğlunun cennete ulaşmak, arzu ve isteklerini Tanrı'ya iletmek için onu bir araç olarak kullanmasına vesile olmuştur. Bu, aynı zamanda bazı ritüellerin onun etrafında gerçekleştirilmesine yol açmıştır (Ergun, 2004: 17).

Dört unsurdan biri olan ağaç, farklı milletlerde değişik biçimlerde kendini gösterdiği gibi Türklerde de önemli bir yer edinmiştir. Türklerde diğer toplumlardan farklı olarak toplu ağaç kümeleri ve ormanların yerine Tanrı'nın tekliğini simgelediğinin düşünülmesi nedeniyle tek ağaçlar daha çok kült haline gelmiştir. Bu çerçevede, kayın, çam, karaçam, servi, çınar, kavak, ardıç, meşe, sedir, ceviz, söğüt, elma, dut, nar Türk kültüründe kutsal kabul edilen ve Türk'ün dünya algısının merkezinde yer alıp üç âlemi birbirine bağladığı düşünülen başlıca ağaçlardır (Tanyu, 1976: 138; Ögel, 1989: 93; Ocak, 2002: 132; Ergun, 2004: 195; Ergun, 2015: 119).¹

Doğada, sağlamlığı, kuvveti ve sertliğiyle insanların dikkatini çeken ve mitolojide kuvvet ve kudret kaynağı olduğu düşünülen taş da ilkel toplumlardan itibaren canlı bir tabiat varlığı olarak görülmüştür. Bu canlı varlıkta var olduğuna inanılan doğaüstü güçler ve bu sebeple ona verilen değer, tarihi süreç içerisinde farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların inanç sistemi içinde onun kutsallaştırılmasına ve onun bir kült haline gelmesine neden olmuştur. Örneğin Mısırlılar, büyü ve büyücülükte, muska ve tılsım olarak kullandıkları taşın uğur getireceğine (Tanyu, 1968: 7), Yunanlılar ise ağılama, hissetme gibi insani özellikler yükledikleri taşın canlı bir varlık olduğuna inanmışlardır (Tanyu, 1968: 16).

Türk toplumunda taş kültürünün en eski ve en iyi bilinen örneği şüphesiz Yada taşıdır. Araplarda “Hacerül Matar”, Farslarda “Senki Vede”, Çağataylarda “Yeşim” olarak adlandırılan (Ayan, 2002: 622-629) bu sihirli taş, Türkler arasındaki inanca göre Türk Tanrısı tarafından Türklerin büyük atasına hediye edilmiştir (İnan, 1986: 160). Divanu Lügati't Türk adlı eserinde Yada taşından bahseden Kaşgarlı Mahmud, “yat” kelimesini “özel taşlarla kehanette bulunma ve bunlarla yağmur ve rüzgar getirme” olarak ifade ederek Yağmalarda bu taşla yaz günü kar yağdırılarak çıkan yangının söndürüldüğüne şahit olduğunu belirtir² (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 349, 413).

Ağaç kültü, motif olarak destanlarda ve halk hikâyelerinde karşımıza çıktığı gibi Anadolu'daki bazı efsane ve halk hikâyelerinde de taş kültürünün izlerine rastlanmaktadır. Bu çalışmaya konu olan Baskil'de yöre halkı tarafından bilinen “Kırmızı Gelin Dağı” efsanesi de taş kültürünün güzel örneklerinden biridir. Bu efsaneye göre;

“Vaktiyle iki düğün alayı yolda karşılaşmışlar. Yörede, düğün alaylarının yolda karşılaşması uğursuzluk sayılıyormuş. Düğün alaylarının ileri gelenleri

¹ Kutsal kabul edilen bu ağaçlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ergun, 2004: 196-244.

² Yada taşının işlevleri ve yada risaleleri hakkında geniş bilgi için bkz. (Öger, 2016: 40-51).

birbirinden yol istemişler. Bunların arasında önce münakaşa olmuş; sonra da kavga çıkmış. Kavgada birçok insan ölmüş. Gelinlerden biri, kavgada daha fazla insan ölmesin diye ellerini açıp Allah'a yalvarmış. 'Tek bu kadar insan ölmesin, biz taş olalım' demiş. Allah da duasını kabul etmiş ve her iki düğün alayı da taş kesmiş." (Görkem, 2006: 177).

Efsanede geçen olayların yaşandığı yerde (Kırmızı Gelin Dağı) bugün hâlâ deve, gelin ve düğün alayındaki kişilerin taş kesmiş halleri mevcuttur (Görkem, 2006: 177). Efsanelerde zor durumdan kurtulmak, korkutmak, cezalandırmak ya da Allah'a dua neticesinde taş kesilmeleri taşa karşı korku ile karışık bir saygının oluşmasına ve onun bir külte dönüşmesine sebep olmuştur.

Bu çalışmada, Türk toplumu tarafından kutsal görülen ve kült olarak kabul edilen ağaç ve taşın kendisinde var olduğuna inanılan Tanrısal güç ve kudret sayesinde halk hekimliğinde bir şifa kaynağı olarak görülmeleri ve buna bağlı olarak da Baskil'deki bazı hastalıkların tedavilerinde nasıl kullanıldıkları üzerinde durulacaktır.

Halk Hekimliği ve Kült

Modern tıbbın gelişmediği dönemlerde insanların hastalıklara çare bulmak amacıyla geleneksel yöntemlere başvurmasından doğan halk hekimliği, günümüzde hastaların çeşitli nedenlerle (sosyal, ekonomik, vb.) sağlık hizmetlerine ulaşamaması, doktora gitmek istememesi ya da modern tıbbın çaresiz kaldığı durumlarda tedavi amacıyla kullanılan geleneksel yöntemler ve bu yöntemlerin zamanla geliştirilerek uygulandığı pratikler bütünü (Tek, 2018: 6) olarak ifade edilmektedir. Her toplumun kültürel yapısı ve inanç sistemi, hastalığın sağaltılmasında kullanılan yöntem ve tekniklerin de farklılaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte farklı toplumlarda aynı tedavi yönteminin tatbik edildiği hastalıklar da görülmektedir. Bu yöntemler genellikle deneme yanılma yoluyla elde edilen ve nesilden nesile aktarılacak varlığını sürdüren uygulamalardır. Türk kültürünün önemli bir parçası olan halk hekimliğinde sağaltmalar Anadolu'da genellikle ocak adı verilen kimseler tarafından yapılmakla beraber bu sağaltıcılar süreç içerisinde farklı isimlerle de adlandırılmıştır. Halk arasında birer sağaltıcı olarak karşımıza çıkan bu kişilerin yanı sıra dede ve evliya mezarlarından, türbelerden, kaplıcalar, içmeler, ılıcalar ve şifalı sularından da hastalıkların tedavilerinde yararlanılmıştır. Bu nedenle halk hekimliğinin kapsamı içerisinde bu unsurlar da girmektedir (Tek, 2018: 16).

Halk hekimliği uygulamalarında çeşitli tedavi yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Halk hekimliğinde ortaya konulan bu tedavi yöntem ve teknikleri, uzun bir zaman diliminde deneme yanılma yoluyla elde edilen tecrübe neticesinde kabul görmüştür. Bir hastalığın tedavisinde gerçekleştirilen uygulamalar, kültürlere göre farklılık gösterebildiği gibi aynı kültür içerisinde farklı tedavi uygulamalarının tatbik edildiği de görülmektedir. Bu tedavi yöntemlerinin kimisi tarihî süreç içerisinde zamanın şartlarına yenik düşerek ortadan kalkarken kimisi de aynen varlığını sürdürmekte ya da yeni unsurları bünyesine katıp değişip dönüşerek yaşamaya devam etmektedir.

Yukarıda değinildiği üzere birçok toplumda ağaç bir kült olarak kabul edilerek kutsallaştırılmıştır. Bu, onun halk hekimliği uygulamalarında bir tedavi aracı olarak kullanılmasına vesile olmuştur. Çeşitli toplumların tedavi ritüellerinde görülen ağaç³, Türklerde de bazı rahatsızlıkların tedavisinde kullanılmıştır. Türk halk hekimliğinde, kısırlığı giderme ve çocuk sahibi olmada, çocuklarda görülen kırk basması, huysuzluk, çok ağlama, öksürük, boğmaca, fitik, zayıflık, siğil, mantar, kaşıntı, çıban, yanık gibi rahatsızlıklarla ağız yarası ve sıtmada ağaçtan yararlanılmıştır (Kalafat, 1998: 77; Ergun, 2004: 272-282, 288-291; Işık, 2004: 98; Özgen, 2007: 49, 83; Sol, 2007: 179-180; Alptekin, 2019: 38-39; Gökçe Şentürk, 2019: 88).

Bu tedavi uygulamalarında ağacın dallarına çaputlar bağlanmış, onlara adaklar adanıp kurbanlar kesilmiş, etraflarında ayinler tertip edilmiş, ağaca çivi, nal çakma, kovuğuna mum yakıp koyma, sarılma, öpme, ağaç içinden geçme, etrafında dönme gibi pratikler gerçekleştirilmiştir (Tanyu, 1976: 139; Ocak, 1983: 91; Beydili, 2003: 28-29; Ergun, 2004: 278; Çıblak, 2005: 203; Bayat, 2007: 178; Artun, 2009: 23-24; Öger, 2013: 37).

Önemli bir kült unsuru olan taş ve kayalar da halk hekimliği uygulamalarında bir tedavi aracı olarak kullanılmıştır. Zira Eliade'ye göre taş, göğün gücü ve canlılığıyla doludur ve bu nedenle de o, hastanın vücudundaki bozulan düzeni yerine koyabilecek büyülü bir enerjiye sahiptir (Eliade, 2002: 75, 77). Kutsal kabul edilen ve sağaltmayı gerçekleştirecek İlahî bir güç kaynağı olarak görülen taş ve kayalar, Anadolu'da, öksürük, boğmaca, korku, sıtma, romatizma, ağrı, mide ve bağırsak sancısı, uykusuzluk, felç, bebek ve çocuk hastalıkları, cilt, sinir, göz ve kum rahatsızlıklarında ayrıca mideyi kuvvetlendirme ve idrar söktürmede, çocuk sahibi olmada, doğumu kolaylaştırmada (Caferoğlu, 1930: 5; Tanyu, 1968: 72-74, 136, 171; Uraz, 1994: 180; Karakaş, 2015: 168, 173; Kapağan, 2019: 40) kullanılmıştır. Bu tedavi uygulamalarında, delikli taştan geçme, ağrıyan yerlere taşı sürme, taşı öpme, yalama, üzerinde taşıma, taşla el sürme, taşın altından geçme, taşı suya veya çaya koyup ya da suda eriterek içme, boyuna asma ya da yastığının altına koyma, taş üzerine oturma, taşla yüzükoyun uzanma, oyuk taşla baş sokma, kuvle adı verilen delikten bakma vb. (Tanyu, 1968: 72-74, 136, 171, 174; Karakaş, 2015: 168, 173) gibi pratikler gerçekleştirilmiştir.

Baskil Halk Hekimliğinde Ağaç ve Taş Kültü

Ağaç Kültü

- Yabani iğde ağacının dalı dolunaylı bir gecede kırılır ve çıbanın etrafı kırılan dalla çizilir. Daha sonra hasta o dalı atar ve arkasına bakmadan geri döner. (KK1)
- Dardağan ağacının dalı ile mantar oluşan bölgenin etrafı dualar okunarak çizilir. (KK2)
- Siğil hastalığında beyaz çalı kırılır fakat koparılmadan bırakılır ve hasta arkasına bakmadan oradan ayrılır. (KK3)

³ Ağacın kutsal kabul edildiği toplumlarda ağaçtan yararlanılarak yapılan bazı sağaltma pratikleri için bkz. Ergun, 2004: 40-42.

- Elde ve yüzde çıkan siğil için hasta Akdemir Köyü'nde bulunan belli bir meşe ağacına ziyarete gider. Oraya giden hasta, ağacın dalını koparmadan kırar. Sonra hasta arkasına bakmadan oradan uzaklaşır. O dal kuruduktan sonra hastalık ta geçer. (KK4)
- Çocuğu olmayan kadınlar ve kırk oluşı kadınlar Hacı Hasan Baba Türbesi'nin önünde ikiye ayırık bulunan dut ağacının içinden geçirilerek dua edilip kişinin kırkı çıkarılır ve hasta şifa bulur. Bu işlem ağacın etrafında üç defa tekrarlanarak son bulur. (KK5)
- Çocuğu olmayan kadınlar Odabaşı mahallesinde bulunan ve ortasından ikiye ayrılmış dut ağacının etrafında gezdirilir. Daha sonra kadınların kıyafetleri ağacın deliğinden geçirilerek şifa umulur. (KK6)
- Çocuğu olmayan kadınlar Şefkat Mahallesi'nde bulunan dut ağacına gelerek burada kırk çıkarırlar. (KK6)
- Sıddı Zeynep türbesinin yanında bulunan ağaca gelen insanlar çeşitli isteklerinin kabul olması ve hastalıklarından kurtulmak için önce niyetini ederler sonra bu ağaca çaput bağlarlar. (KK7)
- Nazardan korunmak için merhem ağacının dalı bir bezle muska gibi sarılır ve çocukların üzerine takılır. (KK2, KK8)
- Nazardan korunmak için bebeğin yastığının altına merhem ağacının dalı bırakılır. (KK7)

Taş Kültü

- Eskiden göz taşı (yeşil parlak bir taş) gözde oluşı çıbanın üzerine bırakılarak bir süre bekletilirdi. Bu yöntemle hasta iyileşirdi. (KK6)
- Eski Baskil'de bulunan kırklı taşın arasından kadının kemeri veya giysisi geçirilince kadın hamile kalır. (KK9)
- Delikli Taş Köyü'nde büyük taşın içinde iki delik bulunur. Çocuğu olmayan kadın Çarşamba günü eşiyle birlikte buraya gelir. Alttaki delikten bayan, üstteki delikten erkek üç defa geçmelidir. Eşlerden biri bu deliklerden geçemezse çocukları olmaz. (KK10)
- Hastalıklardan korunmak için bayanlar akik taşlı yüzük kullanır. Amaç şifa bulmak ve etraftan gelebilecek her türlü kaza, bela ve hastalıklardan korunmaktır. (KK7)
- Kayabeyli Köyü'nde bulunan taştan geçen hastanın en kısa zamanda çocuğu olur. Yalnız hastayı oraya götüren kişinin de çocuğunun olmaması gerekir. Aksı takdirde o kişi de kısır olur. (KK5)
- Çocuk sahibi olmak isteyen kadın Yalındam Köyü'nde bulunan taşa gider ve hamile kalır. O taşa gitmeyen köylünün çocuklarının olmayacağına inanılır. (KK8)
- Musa Havrani Türbesi'nde sanduka üzerinde bulunan taşları hasta ağrıyan yerlerine sürerek iyileşeceğine inanır. (KK11, KK12)

- Kırk günlük bebeklerin kıyafetleri Akdemir Köyü'nde bulunan Musa Havrani Türbesi'nin önündeki küçük delikli taşın içinden geçirilerek bebekler kırklanır. Yine loğusa kadınların kıyafeti bu delikten geçirilerek kadınlar kırklardan korunur. Çocuğu olmayan kadının elbise kemeri buradan geçirilerek kadın şifa bekler. (KK13)
- Teslim Abdal'ın sandukasının üzerinde bulunan taşları şifa amacıyla hastalar vücudunda gezdirirler. (KK14)

Baskil Halk Hekimliğinde Taş ve Ağaç Kültü İle İlgili Tedavi Yöntem ve Tekniklerinin Değerlendirilmesi

İnsanoğlunun dünyaya geldiği andan itibaren karşılaştığı sağlık problemleriyle başa çıkabilmek için başvurduğu tedavi yöntemleri ile ortaya çıkan ve modern tıbbın temelini oluşturan halk hekimliği, günümüzde de sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı varlığını sürdürmektedir. Tedavi yöntemleri hemen her toplumda farklılık göstermekle beraber hastalıkların sağaltılmasında başvurulmuş bazı nesneler benzerdir. Türklerde tedavi amacıyla kullanılan taş ve ağaçlar genellikle türbe, yadır gibi ziyaret mekânlarının çevresinde olmakla birlikte tek başına ıssız bir yerde olan taş ve ağaçlar da hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır.

Eski Türk toplum yaşamında atalara verilen büyük önem, onların ölümünden sonra da devam etmiştir. Onun ruhunun yaşadığına, yakınlarına iyilik ve kötülük yapmayı sürdürdüğüne inanılması onların kutsallaştırılmasına neden olmuştur. Bu kutsallaşma eski Türk toplumlarında görülen ve üçlü din anlayışı içerisinde bulunan atalar kültürünün de temelini oluşturmuştur (Kafesoğlu, 1980: 46; Örnek, 1995: 94). Atalar kültürü, Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra mevcut dini yapıya uyum sağlamış ve veli, evliya kültürüne dönüşerek kendine yeni bir kimlik kazandırmıştır (Ocak, 1992: 6).

Yaşarken Allah'a kulluk görevini yerine getiren, O'nun rızasını kazanmak için çalışan ve çabalayan, bundan dolayı Allah'ın sevgisini kazanmış kişilere toplum tarafından da saygı ve sevgi gösterilerek değer verilmiştir. Toplumda Allah dostu olarak da ifade edilen bu kişilerin öldükten sonra da ilahi güçlerinin devam ettiğine inanılmıştır. Bu yüzden insanlar, bu kişilerin kabrini ziyaret ederek buradan işlerinin kolaylaşması, çeşitli arzu ve dileklerin gerçekleşmesi ve bazı hastalıkların tedavisinde şifa bulmak için isteklerde bulunmuşlardır. Kabrin kendisinden istenen bu istekler, zamanla kabrin sandukasını, sanduka üzerinde bulunan taşları, sanduka üzerine serilen örtüyü, mezar taşını, toprağını, etrafındaki ağaç ve suyu da kutsallaştırmış ve bu nesnelerden şifa beklenilmiştir.

Baskil'de yöre halkı tarafından kutsal kabul edilen ağaç ve taşlar, genellikle ziyaret yerleri ve bunların çevrelerinde bulunmaktadır. Musa Havrani türbesinin önünde bulunan delikli taştan yeni doğan bebeklerin kıyafetlerinin geçirilerek kırkının çıkarılması, çocuk sahibi olmak isteyen kadınların kıyafet ve kemerlerini bu delikten geçirmeleri, kabrin sandukası üzerinde bulunan taşların vücudun ağrıyan yerlerine sürülmesi, Teslim Abdal'ın sandukası üzerinde bulunan taşların vücudun ağrıyan bölgelerinde gezdirilmesi, Hacı Hasan Baba

türbesinin önünde bulunan ve ikiye ayırık olan dut ağacının içinden geçen bayanların çocuğunun olacağına inanılması, Sıddı Zeynep türbesinin yanında bulunan ağaca çeşitli dileklerin kabulü ve bazı hastalıklara şifa bulmak amacıyla çaput bağlanması taş ve ağaç kültürünün görüldüğü ziyaret yerleri ve bu ziyaret yerlerinde gerçekleştirilen pratikler olarak ifade edilebilir.

Bunların dışında ıssız yerlerde tek başına bulunan bazı ağaç ve taşların da yöre halkı tarafından kutsal kabul edilerek, çeşitli hastalıkların sağaltılması ve birtakım arzu ve isteklerin gerçekleşmesi için ziyaret edildiği görülmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere çocuğu olmayan çiftlerin Delikli Taş köyünde bulunan iki delikli taşı ziyaret etmeleri ve bu taştan geçtikleri takdirde çocuk sahibi olacaklarına inanmaları, eski Baskil’de bulunan delikli taşın içinden kemerlerini üç defa geçiren bayanların çocuğunun olacağı düşüncesi, Akdemir Köyü sınırları içerisinde tek ve ıssız bir yerde bulunan meşe ağacının dalının koparılmadan kırılıp oradan ayrılınması ve kırılan dalın kuruduğu vakit siğilin de geçeceğine inanılması, Odabaşı Mahallesi’nde ikiye ayrılmış olarak bulunan bir dut ağacının içinden kıyafetlerin geçirilerek çocuk sahibi olunacağına dair inanış, taş ve ağaç kültürünün canlı örnekleri olarak gösterilebilir.

Halk hekimliğinde kişinin sağlığını korumak ve rahatsızlığını/rahatsızlıklarını tedavi etmek için başvurduğu uygulamalar çoğu zaman büyüsel ve dinsel bir nitelik taşımıştır. “İyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin hepsine büyü” denilmiştir (Boratav, 2015:121). Halk hekimliği çerçevesinde düşünüldüğünde insanların büyüye başvurma nedenlerinin temelinde onların sağlıklarına kavuşmak arzusunun, nazar ve tılsımlardan korunmak gibi nedenlerinin olduğu belirtilebilir. İslamiyet, büyüü tamamen reddederken; insanlar, tatbik ettikleri sihirselsel-büyüsel işlemlere dinî unsurları da katarak hem onu İslamî bir renge büründürmeye hem de onun etkisini daha da arttırarak amaçlarını daha güçlü bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır.

Örneğin Baskil’de modern tıpta tanı ve teşhisin konulamadığı, halk arasında nazar ve korkuya yorumlanan manevi rahatsızlıklarda hasta olan kişiler hoca veya korku ocağına götürülmektedir. Hoca, hastayı karşısına oturtup Kur’an-ı Kerim’den bazı sureler okurken birden Kur’an’ı korkan kişinin yüzüne yaklaştırarak çarpmakta ve bu işlemi üç defa tekrarlamaktadır. Bu uygulamada hastalığı iyileştirmek için büyüsel işlemlere başvuran sağaltıcı, tedavi pratiğine dini bir unsur olan Kur’an-ı Kerim’i de katarak hem ona dinsel bir nitelik kazandırmış hem de tedavinin etki gücü arttırmaya çalışmıştır. Böylece uygulanan bu sağaltmada dinsel-büyüsel işlemler bir arada kullanılmıştır.

Halk hekimliği uygulamalarında temas ve taklit büyüünden sıklıkla yararlanıldığı görülmektedir. Halk hekimliğinde hastalıkların sağaltılmasında başvuru temas büyüü sempatik büyü çeşitlerinden biridir. Bu, kişinin bedeninin her bir parçası arasında var olan duygusal ilişki, bu fizikî ilişki ortadan kalktıktan sonra da devam eder ilkesine dayanır. (Frazer, 2004: 188-191). Temas büyüünde amaç, parçadan bütünü etkilemektir. Yani büyü

yapılmak istenen kişiye ait kıyafet, saç, tırnak vb. eşyalarla o kişiyi etkilemektir (Örnek 1988:144). Teslim Abdal'ın ve Musa Havrani'nin sandukasının üzerinde bulunan taşların şifa amacıyla vücutta gezdirilmesi ya da ağrıyan yerlere sürülmesi, göz taşı adı verilen taşın gözde oluşan çıban üzerine bırakılması, hastalıklardan korunmak için akik taşı yüzük takılması, çocukları nazardan korumak için Merhem ağacının dalının muska gibi sarılarak çocukların elbisesine iliştirilmesi veya bebeğe nazar değmesin diye bu ağacın dalının onun yastığının altına bırakılması, Dardağan ağacının dalıyla mantar oluşan bölgelerin çizilmesi, temas büyüsünün Baskil'deki halk hekimliği uygulamalarında karşılaşılan örnekleridir. Taşları vücuda sürme, taşı göze bırakma, ağacın dalıyla mantarlı yeri çizme gibi pratiklerle aynı zamanda hastalığın ağaç ve taş nakli ya da kutsal sayılan, büyüselsel bir nitelik taşıdığına ve sağaltıcı bir gücü olduğuna inanılan taş ve kayadaki sağaltıcı gücün hasta bedene aktarılması da söz konusudur.

Duygusal büyüünün diğer ilkesi ise taklittir. Taklit ilkesine göre herhangi bir etki ancak onu taklit ederek elde edilebilir. Buna göre eğer birini öldürmek amaçlanıyorsa onun bir imgesi yaratılır ve bu imge yok edilir. Çünkü kişiyle onun imgesi arasında bir yakınlık (sempati) vardır ve imgeye verilen zarar, kişinin kendisinde de aynı etkiyi yaratır (Frazer, 2004: 10-14). Yabani iğde ağacının, beyaz çalının ya da meşe ağacının dalının kırılması ve kırılan dalın kurudukça rahatsızlığın da geçeceğine inanılması, Akdemir Köyü'ndeki Musa Havrani Türbesi'nin önünde bulunan küçük delikli taşın içinden kırk günü dolmuş bebeklerin kıyafetlerinin geçirilerek kırklanması ve yine loğusa kadınların kıyafetlerinin bu delikten geçirilerek kırklardan korunması, çocuğu olmayan kadının elbisesinde bulunan kemerin bu taştan geçirilerek şifa beklenmesi, Kayabeyli Köyü'nde bulunan delikli taştan geçen hastanın en kısa zamanda çocuğunun olacağına inanılması, hamile kalmak isteyenlerin Eski Baskil'de bulunan kırklı taşın arasından kemer ve giysilerini geçirmeleri, yine çocuğu olmayan kadınların kıyafetlerinin Odabaşı mahallesinde bulunan ikiye ayrılmış dut ağacının ortasından geçirilmesi ve böylece şifa umulması Baskil'deki halk hekimliği uygulamalarında karşımıza çıkan taklit büyüsü örnekleri olarak gösterilebilir. Taklit büyüsünün görüldüğü bu pratiklerden özellikle delikli taş, kaya veya ikiye ayrılmış ağacın içinden geçme ritüeli ile yeniden doğuş sembolize edilmektedir. Bu uygulama ile deliğin ya da oyuğun içinden geçen kişi rahatsızlığından, kusurundan kurtulmakta ve anasından doğduğu ilk günkü gibi sağlıklı bir birey olarak yaşamına devam etmektedir.

Delikli Taş köyüne Çarşamba günü gidilmesi, yabani iğde ağacının dalının dolunaylı gecede kırılması, tedavi uygulaması esnasında yapılması gereken pratiğin üç defa gerçekleştirilmesi, sağaltma uygulaması yapıldıktan sonra hastanın arkasına bakmadan oradan uzaklaşması tedaviler sırasında görülen diğer büyüselsel unsurlar olarak ifade edilebilir.

Baskil'de kült haline gelen ve tedavi amacıyla kullanılan ağaçlar, dut, iğde, dardağan, merhem ve beyaz çalıdır. Bu ağaçlar kullanılarak tedavi edilmeye çalışılan hastalıklar ise genellikle çıban, mantar, nazar, kısırlık, siğil ve birtakım cilt rahatsızlıklarıdır. Bu hastalıkları tedavi etmek amacıyla yapılan uygulamalarda ağacın etrafında dolaşma, oyuk

ağacın içinden geçme, dalını kırma, çaput bağlama, bir eşyayı ağaca sürme ve ağacın dalını, üzerinde veya yastığının altında bulundurma gibi pratikleri gerçekleştirilmiştir.

Baskil halk hekimliğinde kullanılan ve kutsal sayılan taşlar ise genellikle çiban, ağrılı hastalıklar, kısırlık ve göz ağrısı gibi rahatsızlıkların tedavisinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tedavi uygulamalarında da taşı bedene, ağrıyan yere sürme, içinden geçme ya da elbise veya kemerini taşın deliğinden geçirme, yüzük olarak parmağına takma gibi pratiklerin yapıldığı görülmektedir.

Sonuç

Pek çok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de kült olarak kabul edilen ağaç ve taşın kutsallığı onların halk hekimliği uygulamalarında bir sağaltma aracı olarak kullanılmalarına vesile olmuştur. Bu çerçevede Baskil halk hekimliği uygulamalarında da taş ve ağaç kültü karşımıza çıkmaktadır. Bu taş ve ağaçların kimi yanında bulunan bir türbe, mezar dolayısıyla kutsallık kazanmışken kimi de herhangi bir şeyden bağımsız olarak tek başına bir kutsallık ifade etmiş ve çeşitli rahatsızlıkların tedavisi için bir ziyarete dönüşmüştür. Halk, çiban, mantar, siğil, kısırlık, göz ağrısı, nazar, birtakım ağrılı rahatsızlıklarla bazı cilt rahatsızlıklarının tedavisinde bu kutsal sayılan ve bir ziyaret yerine dönüşen taş ve ağaçlara müracaat etmiş ve onlardan şifa ummuştur.

Baskil halk hekimliği tedavi uygulamalarında dut, iğde, dardağan ve merhem ağacı ile beyaz çalı bir şifa aracı olarak karşımıza çıkarken taşlardan da özellikle delikli taşların ön plana çıktığı ve bilhassa çocuk sahibi olmada önemli bir işleve sahip oldukları görülmektedir.

Baskil’de ağaç ve taşlardan yararlanılarak yapılan tedavi uygulamalarında, ağacın dalını kırma, kırılan dalla siğilin ya da mantarın etrafını çizme, ikiye ayrılmış ağacın veya delikli taşın içinden geçme, ağacın etrafında üç defa dönme, hastanın kıyafet ya da çeşitli eşyalarını ağacın ya da taşın deliğinden geçirme, ağaca çaput bağlama, ağacın dalını muska yapıp üzerinde taşıma, dalı yastığın altına koyma, taşı göze, vücuda veya ağrıyan yere koyma, sürme, taşı yüzük yapıp takma gibi pratikler gerçekleştirilmiş ve bu pratiklerle şifa verici güç hastaya aktarılmaya ya da sembolik olarak yeniden doğuş gerçekleştirilip ilk ana dönülerek kişinin tedavi edilmesine çalışılmıştır.

Bu tedavi uygulamalarında temas ve taklit büyülerinin yanı sıra birtakım büyüsel unsurlara da rastlanılmaktadır. Taş ve ağaç kültürünün ön plana çıktığı bu sağaltmalarda tedavinin etkisini arttırmak ve ona dinî bir hüviyet kazandırmak amacıyla İslamî öğelerden de yararlanılmıştır. Bu çerçevede gerçekleştirilen uygulamaların hemen hepsinin dinsel-büyüsel bir nitelik taşıdığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

Sözlü Kaynaklar

KK1: Turan BEYHAN, 1967 doğumlu, Lise Mezunu, Kayabeyli Köyü

KK2: Hanım ERBEY, 1964 doğumlu, Okuma-yazması yok, Topaluşağı Köyü

- KK3: Ali ULUTAŞ, 1977 doğumlu, Ortaokul mezunu, Şeyh Hasan Köyü
- KK4: Hüseyin BAZNE, 1965 doğumlu, Lisans mezunu, Akuşağı Köyü
- KK5: Sebahat TURSUN, 1973 doğumlu, İlkokul mezunu, Doğancık Köyü
- KK6: Nadire ULUS, 1945 doğumlu, Okuma-yazması yok, Şefkat Mahallesi
- KK7: Fethiye TAN, 1963 doğumlu, Okuma-yazması yok, Kuluşağı Köyü
- KK8: Gülseren GÜRSOY, 1981 doğumlu, İlkokul mezunu, Yalındam Köyü
- KK9: Habibe ÖZER, 1972 doğumlu, Ön Lisans mezunu, Hocalar Köyü
- KK10: Vahdettin GÜRSOY, 1959 doğumlu, İlkokul mezunu, Deliktaş Köyü
- KK11: Yusuf İzzettin SUBAY, 1955 doğumlu, İlkokul mezunu, Akdemir Köyü
- KK12: Zeki SUBAY, 1934 doğumlu, İlkokul mezunu, Akdemir Köyü
- KK13: Emine SUBAY, 1959 doğumlu, Okuma-yazması yok, Akdemir Köyü
- KK14: Zöhre ULUTAŞ, 1942 doğumlu, Okuma-yazması yok, Şeyh Hasan Köyü

Yazılı Kaynaklar

- Alptekin, Mehmet (2019). “*Mersin-Silifke Yörük Kültür Hayatında Kül*”. *Asia Minor Studies Journal*, 7 (1), s. 34-45.
- Artun, Erman (2009). *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*. 4. Baskı. İstanbul: Kitabevi.
- Ayan, Ekrem (2002). “Türk Mitolojisinde Su Kültü ve Yada Taşı”. *Türkler Ansiklopedisi*. C. 3, s. 622-629.
- Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Beydili, Celal (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Yurt Yayınları.
- Boratav, P. Naili (2015). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Caferoğlu, Ahmet (1930). “Türklerde Sihirli Taş Telakkisi”. *Halk Bilgisi Haberleri*. 2 (13), s.1-6.
- Çıblak, Nilgün (2005). “Çukurova’da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”. *Türk Kültürü*, XIII (507-508), s.199-214.
- Eliade, Mircea (2002). *Babil Sinyası ve Kozmolojisi*. Terc. M. Emin Özcan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ercilasun, A. Bican-Akkoyunlu, Ziyat (2014). *Divânu Lugâti’t Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Ergun, Pervin (2015). “ Türk Mitolojisinde Ağaç Kültü”. *Türk Mitolojisine Giriş* (ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan). Ankara: Gazi Kitabevi, s.109-132.
- Frazer, James G. (2004). *Altın Dal Dinin ve Folklorün Kökleri I*. Terc. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gökçe Şentürk, Mercan (2019). *İslahiye’de (Gaziantep) Halk Hekimliği*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Görkem, İsmail (2006). *Elazığ Efsaneleri*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- Işık, Ramazan (2004). “Türklerde Ağaçla İlgili İnanışlar ve Bunlara Bağlı Kültler”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2), s. 89-106.
- İnan, Abdulkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kafesoğlu, İbrahim (1980). *Eski Türk Dini*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Kalafat, Yaşar (1998). *Kuzey Azerbaycan Doğu Anadolu ve Kuzey Irak’ta Eski Türk Dini İzleri-Dini Folklorik Tabakalaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kapağan, Enver (2019). Karabük’te Hıdırellez Bayramı ile İlgili İnanış ve Kutlamalar, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S.13, s. 34-43.
- Karakaş, Rezan (2015). “Türk Mitolojisinde Taş Kültü”. *Türk Mitolojisine Giriş* (Ed. Fatma Ahsen Turan, Meral Ozan). Ankara: Gazi Kitabevi, s.161-183.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1983). *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2002). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oymak, İskender (2001). “Eski Türk İnanışlarından Ağaç Kültünün Malatya’daki İzleri”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 6, s. 55-74.
- Ögel, Bahaeddin (1989). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öger, Adem (2013). *Uygur Türklerinde Törenler ve Bayramlar*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öger, Adem (2016). Uygur Türklerinde Yağmur Yağdırma Törenleri ve Yada Taşı”, IV. *Kazan Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Bildiriler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü Yayınları, s. 40-51.
- Örnek, Sedat Veysi (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların Ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Örnek, Sedat Veysi (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (1995). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Özgen, Zübeyde Nur (2007). *Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Sol, Selma (2007). “Edirne’de Halk Hekimliği”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 9 (1), s. 175-191.
- Tanyu, Hikmet (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tanyu, Hikmet (1976). “Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar”, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları. s.129-142.
- TDK *Türkçe Sözlük* (2015). 10. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tek, Recep (2018). *Kayseri Yöresi Sağaltma Ocakları*. Konya: Kömen Yayınevi.
- Uraz, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.